

کانون اندیشه جوان

تاریخ ایران اسلامی

دفتر چهارم

صفویه از ظهور تا زوال

(قرن هفتم تا نهم هجری)

رسول جعفریان

فهرست مطالب

صفویه در مهد

- ۱۷ ایران در آستانه تشکیل دولت صفوی
- ۱۸ اردبیل و ایران
- ۱۹ آذربایجان و ترکان
- ۲۰ آسیای صغیر خاستگاه تشیع علوی
- ۲۲ مهاجران ترک آناطولی مریدان خانقاه شیخ صفی
- ۲۳ از شیخ صفی تا شیخ جنید
- ۲۷ جنید و حیدر؛ جمع طریقت و سیاست

تأسیس دولت صفوی

- ۳۳ از پس از حیدر تا شاهی شاه اسماعیل صفوی
- ۳۴ قبایل ترک در خدمت اسماعیل
- ۳۶ از اسماعیل تا شاه اسماعیل
- ۳۷ اعلام رسمیت مذهب تشیع نخستین اقدام
- ۴۱ اقدامات شاه اسماعیل در بخش های مرکزی ایران
- ۴۴ ازبک ها دشواری مهم خراسان
- ۴۶ شاه اسماعیل و ازبک ها
- ۵۰ امپراطوری عثمانی
- ۵۱ به سوی فتح قسطنطنیه
- ۵۴ توسعه طلبی عثمانیان به سوی مصر و ایران

۵۷	نبرد چالدران
۶۱	شاه اسماعیل پس از چالدران
۶۱	کارهای عمرانی شاه در اصفهان و قم
۶۳	مهاجرت دانشمندان هرات به تبریز
۶۴	شخصیت شاه اسماعیل
۶۷	بنیاد و سازمان دولت صفوی در دوره شاه اسماعیل
۶۸	ورود عناصر غیر قزلباش در دولت صفوی
۷۰	سلاطین صفویه

روزگار طهماسب یا استقرار دولت صفوی

۷۳	جانشینی طهماسب
۷۵	انتقال پایتخت به قزوین
۷۷	ایران و ازبکان در دوران طهماسب
۸۲	شاه طهماسب و سلاطین عثمانی
۸۳	شورش القاص میرزای صفوی و حمله عثمانی ها
۸۵	نخستین صلح ایرانیان و عثمانیان
۹۱	روابط سیاسی ایران با هند
۹۳	دولت صفوی و گرجستان
۹۵	تشکیلات اداری در دوران طهماسب
۹۶	تشکیلات دینی اداری دوران طهماسب
۱۰۰	آغاز مهاجرت علمای عرب به ایران
۱۰۳	نقش مهم محقق کرکی در دولت صفوی
۱۰۵	دینداری و سیاست مذهبی شاه طهماسب
۱۱۱	اندیشه و تفکر شیعه در قرن دهم هجری
۱۱۲	تفکر فلسفی و کلامی شیعه
۱۱۵	تفکر فقهی
۱۱۷	رواج وقف در دوره نخست صفوی
۱۱۹	زنان دربار صفوی و وقف
۱۲۰	موقعیت سادات

۱۲۰	ادبیات فارسی در دوره اسماعیل و طهماسب
۱۲۵	آغاز نهضت ترجمه از عربی به فارسی
۱۲۶	شعر مذهبی در دوره طهماسب
۱۳۰	مسائل تمدنی و فرهنگی دوره طهماسب
۱۳۶	روابط با غرب در دوره اسماعیل و طهماسب
۱۳۷	پرتغالی‌ها در خلیج فارس
۱۳۹	انگلیسی‌ها در ایران

بحران در دولت صفوی

۱۴۳	از شاه اسماعیل دوم تا پایان سلطنت شاه سلطان محمد
۱۴۳	ابهام در جانشینی طهماسب و جنجال در پایتخت
۱۴۴	سلطنت اسماعیل دوم
۱۴۵	اسماعیل و شاهزاده‌کشی
۱۴۸	شاه اسماعیل دوم در میان تشیع و تسنن
۱۵۰	شاه اسماعیل و اداره امور
۱۵۱	مرگ اسماعیل دوم و جانشینی سلطان محمد میرزا
۱۵۲	آغاز سلطنت سلطان محمد خدابنده
۱۵۵	اختلاف قزلباشان مهم‌ترین دشواری داخلی
۱۵۶	سقوط مهد علیا
۱۵۹	ازبکها و خراسان در سلطنت شاه محمد میرزا
۱۵۹	تحولات خراسان و اختلاف قزلباش‌ها
۱۶۱	تصرف گرجستان و شروان توسط نیروهای عثمانی
۱۶۳	گفتگوهای صلح یک طرفه!
۱۶۵	اعلام شاهی عباس میرزا و لشکرکشی به خراسان
۱۶۷	رخدادهای سالهای پایانی شاهی محمد میرزا
۱۶۸	قتل عام تبریزیان توسط سپاه عثمانی
۱۷۱	قلعه عثمانی‌ها در تبریز و اختلافات سران قزلباش
۱۷۲	سلاطین عثمانی معاصر صفویه
۱۷۴	ادامه حضور عثمانی‌ها در تبریز و قتل حمزه میرزا

روزگار شاه عباس اول

۱۷۹	عباس میرزادر راه سلطنت
۱۸۱	ورود مرشدقلی خان و عباس میرزا به قزوین
۱۸۳	آغاز سلطنت شاه عباس
۱۸۶	آغاز قلع و قمع قزلباشان توسط شاه عباس
۱۸۸	سقوط هرات و کشته شدن مرشدقلی خان
۱۹۱	صلح با عثمانی ها
۱۹۳	سقوط مشهد به دست ازبکان
۱۹۵	حل دشواری های داخلی
۱۹۸	تشکیل نیروی نظامی جدید
۱۹۹	شاه عباس و ازبکان
۲۰۱	شورش نقطویان و سرکوبی آنان
۲۰۳	ادامه نبرد با ازبکان و شورشیان داخلی
۲۰۵	بیرون راندن ازبکان از خراسان
۲۰۸	آزاد سازی تبریز، نخجوان و ایروان
۲۱۰	ادامه نبردهای قزلباشان با عثمانیان
۲۱۳	ادامه روابط دولت صفوی با عثمانی
۲۱۶	شاه عباس و گرجستان
۲۱۸	مرگ شاه عباس و مسئله جانشینی

اصفهان عصر شاه عباس

۲۲۱	انتقال پایتخت به اصفهان
۲۲۶	جامع عباسی [مسجد امام]
۲۲۸	مسجد شیخ لطف الله
۲۲۹	عالی قاپو
۲۳۰	مدرسه مولی عبدالله شوشتری
۲۳۱	علائق دینی و مذهبی شاه عباس
۲۳۵	شاه عباس و جشن های باستانی

۲۳۶	شاه عباس و وقف
۲۳۷	برگزاری مراسم عاشورای حسینی
۲۴۰	شاه عباس و علما
۲۴۲	اندیشه‌های دینی و مذهبی در روزگار شاه عباس
۲۴۴	شیخ بهایی
۲۵۱	میرداماد
۲۵۵	صدرالمتألهین
۲۶۰	رشد جریان اخباری‌گری در شیعه
۲۶۱	شعر و شاعری در روزگار شاه عباس اول
۲۶۴	مهاجرت شاعران ایرانی به هندوستان
۲۶۶	صفویه و انتقال فرهنگ شیعه در هند
۲۷۲	روابط خارجی ایران در دوره شاه عباس اول
۲۷۲	روابط سیاسی ایران و هند در دوره شاه عباس
۲۷۵	شاهان مغول معاصر صفویه در دهلی
۲۷۶	روابط ایران و اروپا در دوره شاه عباس اول
۲۷۶	ایران و پرتغال
۲۷۹	شاه عباس و انگلیسی‌ها
۲۸۴	آغاز حضور مسیونرهای مسیحی در ایران
۲۸۶	روابط ایران و روسیه

روزگار شاه صفی و شاه عباس دوم

۲۹۱	شاه صفی بر تخت سلطنت
۲۹۱	جنايات شاه صفی در حق خاندان صفوی
۲۹۳	دشواری‌های داخلی شاه صفی
۲۹۴	دشواری‌های خارجی شاه صفی
۲۹۷	صدارت و وزارت در دوره شاه صفی
۲۹۸	شاه عباس دوم بر تخت سلطنت
۲۹۹	شاه عباس دوم و مسائل داخلی
۳۰۴	شورای فقهی علما در کمک به حل مسائل

۳۰۵	شاه عباس دوم و مناسبات خارجی
۳۰۵	ماوراءالنهر
۳۰۶	عباس دوم و گرجستان
۳۰۶	روابط با هند و مسأله قندهار
۳۰۸	مناسبات با عثمانی
۳۰۹	روابط با سایر کشورها
۳۱۰	اروپایی‌ها در ایران
۳۱۱	کارهای عمرانی روزگار شاه عباس دوم
۳۱۵	گسترش وقف و بنای مدارس
۳۱۷	جهت‌گیری‌های فکری عالمان دین در روزگار عباس دوم
۳۲۰	محمدتقی مجلسی
۳۲۲	ملا محمد خلیل قزوینی
۳۲۲	عبدالرزاق لاهیجی
۳۲۳	شاه عباس و فرمان منع شرابخواری
۳۲۵	ادبیات فارسی در دوره عباس دوم
۳۲۷	صائب تبریزی بهترین غزل‌سرای این روزگار
۳۳۰	عبدالرزاق لاهیجی و شعر منقبت
۳۳۲	سرایش جنگنامه و شهنامه
۳۳۴	نثر فارسی
۳۳۷	ادبیات سفرنامه‌ای
۳۴۰	سفرنامه‌های اروپائیان

روزگار شاه سلیمان صفوی

۳۴۵	شاه صفی بر تخت سلطنت
۳۴۷	دوران سلطنت شاه سلیمان
۳۴۸	شاه سلیمان و روابط خارجی ایران
۳۵۰	شخصیت شاه سلیمان
۳۵۳	شاه و مباحثه با شیخ حر عاملی درباره توتون
۳۵۳	شاه سلیمان و مبلغان مسیحی

۳۵۵ شیخ علی خان زنگنه وزیر بزرگ ایران
۳۵۸ شیخ علی خان و فرنگی ها
۳۶۰ شاه سلیمان و آبادانی اصفهان
۳۶۴ گرایش های متعارض مذهبی در دهه های پایانی دوره صفوی
۳۶۴ الف: حدیث گرای
۳۶۷ ب: ضدیت با تصوف

روحانیون و دولت صفوی

۳۷۱ فیض کاشانی، محقق سبزواری
۳۷۱ آقا حسین خوانساری، علامه مجلسی
۳۷۲ نظریه سیاسی شیعه پیش از صفوی
۳۷۴ دولت صفویه و مشارکت علما
۳۷۷ مردم، علما و دولت صفوی
۳۸۱ روی کار آمدن دولت شیعی صفویه و خرسندی علما
۳۸۳ فیض کاشانی
۳۸۶ فیض و شاه عباس دوم
۳۸۸ محقق سبزواری
۳۹۱ آقا حسین خوانساری
۳۹۳ علامه محمدباقر مجلسی
۳۹۸ علامه مجلسی و منصب شیخ الاسلامی

روزگار شاه سلطان حسین صفوی

۴۰۵ تاجگذاری شاه سلطان حسین
۴۰۶ مبارزه با شرابخواری نخستین اقدام
۴۱۰ رخدادهای سیاسی داخلی و خارجی
۴۱۴ ایران و فرانسه
۴۱۸ شاه سلطان حسین و درباریان بر محور خود
۴۱۹ شیخ الاسلامی و ملاباشی در دوره سلطان حسین
۴۲۲ بناهای تاریخی دوره شاه سلطان حسین صفوی

- ۴۲۸ وقف در دوره شاه سلطان حسین
 ۴۲۹ علما و مبلغان مسیحی
 ۴۳۱ کتاب و کتابخانه در دوره صفوی
 ۴۳۶ علما و تألیف کتاب به نام شاه

زوال دولت صفوی

- ۴۳۹ قندهار کانون خطر
 ۴۴۰ زمینه شورش افغانه در قندهار
 ۴۴۱ میرویس بر مسند حکومت قندهار
 ۴۴۲ محمود افغان و حمله به ایران
 ۴۴۴ محاصره اصفهان
 ۴۴۸ تصرف اصفهان
 ۴۴۹ حمله به شهرهای دیگر
 ۴۵۱ جنون محمود و جانشینی اشرف سلطان

دلایل و اسباب زوال دولت صفوی

- ۴۵۳ نابودی عصیبت صوفیانه دلیل اصلی زوال دولت صفوی
 ۴۵۵ ویژگی های شاه سلطان حسین
 ۴۵۷ نظامیان بی خاصیت
 ۴۵۹ فساد و تباهی و اختلاف میان درباریان
 ۴۶۱ آسیب دیدن ارزش های دینی
 ۴۶۶ تمرکزگرایی و از بین رفتن استقلال ایالات

بسم الله الرحمن الرحيم و الحمد لله رب العالمين
و صلى الله على سيدنا محمد و على آله الطيبين الطاهرين

سخن مؤلف

بدون تردید، یکی از دوره‌های مهم تاریخی کشور ما، هم به لحاظ تأمین کننده استقلال و هویت ملی - دینی ما و هم تأثیر شگرف آن در فرهنگ مذهبی جاری ما، دوره صفوی است. ایران پیش از صفوی، ایرانی از هم گسیخته و پراکنده بود که هر گوشه‌ای از آن، در اختیار دولت و طایفه‌ای بود. روزگاری نیز که سلطه واحدی بر همه آن اعمال می شد، فرمان و سلطه از آن شام، بغداد و یا ترکان ماوراءالنهر و مغولان بود. با آغاز فعالیت صفویان، شاه اسماعیل، به همراه سپاه نیرومند قزلباش، ایران را یکپارچه و متحد کرد و فرزندان او، کوشیدند تا فرهنگ بالنسبه منسجمی را در این کشور فراهم آورده، با حمایت از علما، ادبا، هنرمندان، صنعتگران و پیشه‌وران و کشاورزان، کشوری یک دست به وجود آوردند. کوشش آنان، تا اندازه زیادی نتیجه بخش بوده و نه تنها ایران را طی دو بیست و سی سال متحد نگاه داشت، بلکه پس از آن تا به امروز همان اتحاد برجای مانده، جز آن که بخش‌هایی از خاک آن از دست رفته است. این نشانگر آن است که کار صفویان در استقلال بخشیدن به ایران، کاری کارستان بوده است؛ کاری که ما هنوز از میراث آن بهره‌مندیم.

یکی از مهم‌ترین اقدامات این دولت، رواج مذهب حقه امامیه در این کشور بود که سالها در برخی از نقاط ایران حضور داشت و مجبور بود تا در پرده تقیه روزگار را سپری کند. به یقین وجود این دولت، تشیع در سراسر ایران انتشار یافت و شیعیان، پس از قرن‌ها توانستند با آزادی کامل به انجام اعمال و شعائر مورد قبول خود بپردازند. گو این که در برخی از موارد افراط‌هایی صورت گرفت؛ اما در

مجموع، فرهنگ غنی شیعه با حمایت علما، فقها و فلاسفه و عرفای شیعه، روز به روز بارورتر شده و تا به امروز توانسته است که بر غنای خود افزوده و در صحنه سیاسی جامعه ایران حضور قاطع خود را برای هدایت مردم، حفظ کند.

پیش از این سه دفتر از تاریخ ایران اسلامی به چاپ رسیده بود که به لحاظ دوره‌های تاریخی، هر یک مشتمل بر تاریخ دو تا چهار قرن می‌شد. دفتر نخست تا از پیدایش اسلام تا ایران اسلامی؛ دفتر دوم از پاهریان تا پایان دولت خوارزمشاهی و دفتر سوم از حمله مغول تا پایان حکومت ترکمانان. این دفتر اختصاص به بحث از دولت صفویه دارد که فعالیت سیاسی رسمی آنها از سال ۹۰۵ آغاز شده و تا سال ۱۱۳۵ ادامه یافته است؛ دوره‌ای نسبتاً جامع که از هر نظر، می‌تواند برای خواننده جذاب باشد.

امروزه کم نیستند مورخان ایرانی و خارجی که علاقمند به پژوهش در تاریخ صفویه هستند، بیش از آن که در سایر دوره‌های تاریخ ایران تحقیق بکنند. دلیل آن، این است که دوره صفوی، جامعیت خاصی به لحاظ سیاسی، مذهبی، هنری، معماری و ادبی دارد و در مجموعه دوره‌ای شکوهمند و غنی است. همچنین می‌توان گفت که شناخت دوره صفویه برای شناخت ایران فعلی، از اهمیت زیادی برخوردار است و این نیز می‌تواند دلیل دیگر توجه مورخان به این دوره می‌باشد. این دفتر نیز بسان دفترهای پیشین، برای سطحی خاص در نظر گرفته شده و به همین دلیل، از یادکرد جلد و صفحه دقیق منابع در آن خودداری شده است. در عین حال، در جای جای کتاب، منابع اصلی یاد شده که از دیده خواننده تیزبین مخفی نخواهد بود. مسلم است که در چنین دفتری با این حجم و سبک، امکان طرح مفصل همه مسائل تاریخی و فرهنگی این دوره نیست؛ به همین مناسبت، کوشش شده است تا از میان مطالب موجود، گزینشی صورت گیرد تا امکان مرور بر کلیات مسائل این دوره باشد.

در اینجا سپاس خود را از همه مسؤولان مؤسسه فرهنگی دانش و اندیشه معاصر که فعالانه در بارور کردن اندیشه‌های اسلامی تلاش می‌کنند، ابراز می‌دارم.

و آخر دعوانا ان الحمد لله رب العالمین

عید فطر ۱۸ دی ماه ۱۳۷۸